

Νομική αντιμετώπιση της βίας στους αθλητικούς χώρους

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Αν. Καθηγητή Αθλ. Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρου, Προέδρου του ΕΚΕΑΔ και της International Association of Sports Law (IASL), Αντιπροέδρου του Πανεπιστημίου Στερεάς Ελλάδος

Αντικείμενο της εργασίας αυτής αποτελεί το φαινόμενο της βίας στους αθλητικούς χώρους και ερευνάται η φύση αυτού, ώστε να αποτυπωθούν τα αδικήματα που λαμβάνουν χώρα επ' ευκαιρία των αθλητικών αγώνων κυρίως ποδοσφαίρου και ομαδικών αθλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό και στη βάση της αντιμετώπισης του φαινομένου ιστορικά αναλύονται οι ισχύουσες διατάξεις με τις προβλεπόμενες ποινές και την αντιμετώπιση των δραστών. Πέραν τούτων παρατίθενται οι ρυθμίσεις των μέτρων αντιμετώπισης με σκοπό την πρόληψη φαινομένων βίας στα γήπεδα, ιδιαίτερα γίνεται λόγος επί των διατάξεων του νέου νόμου 4049/2012 που αφορά στην επαναφορά μερικώς του ιδιωνύμου, στη σύνθεση και τη λειτουργία της ΔΕΑΒ, τις ρυθμίσεις για την υπηρεσία ασφάλειας Αγώνων, την Ηλεκτρονική Εποπτεία, το ηλεκτρονικό εισιτήριο, τις λέσχες φιλάθλων τους οργανωμένους οπαδούς αθλητικών ομάδων και τη μετακίνησή τους.

The phenomenon of violence in sports area is the object of this paper and also the investigation of its legal nature, in order to illustrate the crimes that take place on the occasion of sport, mainly in football games and generally in team sports activity. In this temple and in order to focus on the historical treatment of the phenomenon, there's a description of the current regulations with the penalties and the treatment of offenders. Furthermore, in this paper are included the new rules for the treatment of violence. Particularly referred to the provisions of the new Law 4049/2012 concerning the restoration of special law, the composition and functioning of Violence Committee and regulations for safety Games. Also, there's a brief analysis for the electronic Monitoring Service, e-ticket and the transportation of sports clubs' organized supporters.

I. Εισαγωγή

Σύμφωνα με το νόμο¹ οι ασχολούμενοι υπό οποιαδήποτε ιδιότητα, ως διοικούντες, μέλη, αθλητές, προπονητές, γυμναστές στα κάθε είδους αθλητικά, γυμναστικά και αγωνιστικά σωματεία, ενώσεις, επαγγελματικούς συνδέσμους ή ομοσπονδίες, καθώς και οι συμμετέχοντες ως διαιτητές, παρατηρητές ή ιατροί αγώνων όπως και οι παρακολουθούντες τις εκδηλώσεις αυτές, οφείλουν να τηρούν τις αρχές του φιλάθλου πνεύματος και των παραδόσεων του αθλητισμού και του ολυμπιακού ιδεώδους και να μην επιδεικνύουν εν γένει αντιαθλητική συμπεριφορά². Οι διατάξεις των θεμελιωδών αρχών του Ολυμπιακού Χάρτη ως διατάξεις Lex Olympica, εφαρμόζονται και στην εθνική αθλητική πρακτική προς εξασφάλιση της ολυμπιακής ιδέας.

Η βία στους αθλητικούς χώρους αποτελεί μείζον φαινόμενο απαξίωσης του λεγόμενου φιλάθλου πνεύματος, ως αντιαθλητικό φαινόμενο δε, και ως κορυφαία αντιαθλητική συμπεριφορά πλήττει καίρια όχι μόνο το φίλαθλο πνεύμα, αλλά και το θεσμό του αθλητισμού γενικότερα, χωρίς δίολου να το αγγίζουν ως φαινόμενο όχι μόνο οι διατάξεις περί φιλάθλου πνεύματος, αλλά

ούτε και οι ειδικές αλληλοδιάδοχες διατάξεις νόμων για την αντιμετώπισή του³.

Το φαινόμενο της βίας στους αθλητικούς χώρους έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον μελέτης αρκετών επιστημών, όπως είναι η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η εγκληματολογία, η φιλοσοφία και το δίκαιο. Η βία, όπως τουλάχιστον έχει τονιστεί πολλάκις και στο παρελθόν⁴, παρουσιάζεται ως μία πράξη με πολλές επιμέρους

1. Βλ. άρθρο 130 παρ. 1 Ν 2725/1999. Σημειώνεται ότι κείμενα της εργασίας αυτής ανακοινώθηκαν στο πλαίσιο του Ομωνύμου Συνεδρίου της ομοσπονδίας των Ελλήνων Αστυνομικών στην Καβάλα στις 10.3.2011, σε Δημήτριο Παναγιωτόπουλο (2012), Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Νέων Τεχνολογιών: Αθήνα, σελ. 137-151.
2. Βλ. άρθρο 4 παρ. 1 Ν 3148/1955 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 45 παρ. 6 του Ν 75/1975, ΒΔ 26.9.1955, ΦΕΚ 273, άρθρο 3 και 4 και Υπ. Απ. 15752/23.8.1975, ΦΕΚ Β' 913/30.8.1975.

3. Βλ. Δ. Παναγιωτόπουλο (2008), «Φίλαθλοι - Οργανωμένοι οπαδοί και βία σε αθλητικά γεγονότα», σε: Περιοδική έκδοση Αθλητικού Δικαίου: Lex Sportiva (LxSp), τόμ. 7:2008, σελ. 419-427.

4. Με την αντιμετώπιση του φαινομένου της βίας συστηματικά έχουμε συμμετάσχει σε πάρα πολλά συνέδρια, συμπόσια και σεμινάρια από το 1986 και μετά τουλάχιστον, βλ. Δημήτριο Π. Παναγιωτόπουλος (1989), «Η βία στον αθλητικό περίγυρο και ο ελληνικός νόμος», (Ευρωπαϊκή Συνδιάσκεψη για τη βία στον Αθλητισμό, Αθήνα 1989), σε: Αθλητική Επιστήμη, τόμ. 4: 3-4, σελ. 59-65, του ιδίου (1993), «Τα αγωνιστικά ήθη και το Φίλαθλο Πνεύμα υπό το πρίσμα του Αθλητικού Δικαίου», σε: Πρακτικά της 1ης Κοινής Διεθνούς Συνόδου ΔΟΑ, Ολυμπία 24-31 Ιουλίου 1993, του ιδίου (2000), «Τεκμήριον του Φίλαθλου», σε: Ο Φίλαθλος στον 21ο Αιώνα (Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας Δήμου και Α.Ο Χαϊδάρου 17 Δεκεμβρίου 1999), Ίων: Αθήνα σελ. 23-38, (2000), «Κατηγορίες αδικοπραξιών στον αθλητισμό και η αναζήτηση της ευθύνης», σε: Νομικό Βήμα, Τόμ. 48, σελ. 1377-1390, (2000), «Η φίλαθλος ιδιότητα και ο ελληνικός νόμος», σε: Ηθική στα Σπορ - Ethics on Sports, Έλλην: Αθήνα, σελ. 98-102, Dimitrios P. Panagiotopoulos (2002), "Negative Phenomena in Sports and International Sports Law", in: Proceedings of 6th International Special Sessions (Olympia June 30 - July 5 2001), International Olympic Academy (IOA): Ancient Olympia, pp. 541-560, Δημήτριος Π. Παναγιωτόπουλος (2007) «Τι προκαλεί την αθλητική βία;», σε: απόψεις ΣΚΑΪ, (5.4.2007), Τελευταία Ενημέρωση 07:18 13.4.2007, <http://www.skai.gr/articles/news/views>, όπως και (2008), «Φίλαθλοι - Οργανωμένοι οπαδοί και βία σε αθλητικά γεγονότα», σε: Lex Sportiva, τόμ. 2008:7, σελ. 419-427.

πράξεις μελών ενός συνόλου οπαδών-ατόμων πριν, κατά ή μετά το αθλητικό γεγονός και επ' ευκαιρία αθλητικής εκδήλωσης κυρίως ποδοσφαίρου, αλλά και άλλων ομαδικών αθλημάτων.

II. Φύση του φαινομένου της βίας στους αθλητικούς χώρους

Η φύση του φαινομένου της βίας στους αθλητικούς χώρους καθορίζεται από την κοινωνική, βιολογική και ψυχολογική πραγματικότητα του μέλους της ομάδας, η οποία προσδιορίζει και τη συμπεριφορά του μέλους αυτού ως δράστη. Η συμπεριφορά αυτή μιας ομάδας που προκαλεί τη βία στους αθλητικούς χώρους διέπεται από μια δεοντολογία ορισμένης κοινωνίας η οποία χαρακτηρίζεται ως αντικοινωνική συμπεριφορά⁵. Στο έγκλημα της βίας στον αθλητικό χώρο δεν υφίσταται δυαδική σχέση: δηλαδή το πρόσωπο του εγκλήματος και η κοινωνία, αλλά τριαδική σχέση. Πιο συγκεκριμένα οι αναπτυσσόμενες σχέσεις είναι: άτομο, άτομα-ομάδα και κοινωνία στην οποία εκδηλώνεται η αντικοινωνική συμπεριφορά με τα εγκλήματα στους αθλητικούς χώρους, στην οποία κυρίαρχο ρόλο έχει το παρατακτικό συναίσθημα που γεννιέται⁶.

Το άτομο-πρόσωπο στην περίπτωση της βίας στους αθλητικούς χώρους έχει γίνει τρίτο μέλος μιας ομάδας, έχει ενταχθεί στην ψυχολογία αυτής, δημιουργώντας έτσι ένα σύνολο αμοιβαιοτήτων με τον καθένα από τους άλλους που συναποτελούν το σύνολο, συμπεριλαμβανομένου και αυτού του μέλους ως τρίτου στις συνολοποιήσεις των άλλων. Μέσα από την εγκληματική πράξη της βίας με τον τρόπο αυτό και με την προβολή του παρατακτικού συναισθήματος εκφράζεται μια αντικοινωνική συμπεριφορά τρίτου προς τρίτον στο σύνολο της ομάδας⁷. Η ομάδα μεγαλώνει έτσι με ένα διαλεκτικό τρόπο συμμετοχής των προσώπων ως τρίτων με έκφραση τη βία, ως αντικοινωνική συμπεριφορά, στον αθλητικό περίγυρο, που εκφράζει συνολοποιημένο ψυχικό κόσμο ατόμων της συγκεκριμένης ομάδας. Η πράξη δηλαδή αυτή, στην περίπτωση της βίας στους αθλητικούς χώρους, δεν αποτελεί μια απλή διεύρυνση της πράξης των ατόμων, γιατί η ομάδα δεν είναι ένα υπέρ-άτομο, αλλά μια συνολοποιημένη έκφραση - έκρηξη με απροσδιόριστες συνέπειες⁸. Το πρόσωπο στην περίπτωση αυτή, που προέβη στην αντικοινωνική συμπεριφορά, ταυτίζεται με την ομάδα στην οποία συμμετέχει το άτομο και το οποίο μπορεί να

φθάσει και σε ακραίες εκδηλώσεις.. Αυτό το παρατακτικό συναίσθημα μεγιστοποιείται με τη μέχρι πρότινος προβλεπόμενη οργάνωση και λειτουργία των συνδέσμων «φιλάθλων»⁹.

III. Αδικήματα βίας στα γήπεδα

A. Ιστορικά στοιχεία

Με το νόμο για το επαγγελματικό ποδόσφαιρο στη χώρα μας¹⁰ διαμορφώνεται ένα άλλο πρότυπο αθλητικής εκδήλωσης, με έντονα χαρακτηριστικά εμπορευματοποίησης, στο οποίο παρατηρείται μια ιδιαίτερα εμφανής αντικοινωνική συμπεριφορά των αντιπάλων οπαδών των ομάδων ποδοσφαίρου, αλλά και των άλλων επαγγελματικών πρωταθλημάτων, που προσδιορίζεται ως βία σε αθλητικά γεγονότα¹¹.

Για πρώτη φορά στην Ελληνική Βουλή έρχεται Νομοσχέδιο ειδικά για την αντιμετώπιση του φαινομένου της «βίας στα γήπεδα» το 1986 με τον τίτλο «*Μέτρα πρόληψης και καταστολής της βίας στους αθλητικούς χώρους και άλλες διατάξεις*»¹². Η Εισηγητική Έκθεση του νόμου για τη βία το 1986¹³ αρχίζει με την αναφορά στις εικόνες του Σταδίου του «Χέιζελ» των Βρυξελλών ανάμεσα στις ομάδες Liverpool-Juventus (είχε ως αποτέλεσμα 39 νεκρούς, 670 τραυματίες) το οποίο θεωρεί καθρέφτη κορύφωσης της βίας¹⁴, που παίρνει διαστάσεις ενός «ενδημικού φαινομένου»¹⁵, με πολλά και σημαντικά περιστατικά¹⁶.

5. Βλ. Γ. Πιπερόπουλο (1988), Η Ανατομία της Βίας, Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός Τευχ. 24, εκδ. Salto, σελ. 51· πρβλ. Ι. Φρατζεσκάκη (1987), Αντικοινωνική Συμπεριφορά των Νέων, Χουλιγκανισμός, Αναρχισμός Τρομοκρατία, Ναρκωτικά, εκδ. Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 17 επ.

6. Περί της θεωρίας του φαινομένου της βίας περισσότερα βλ. Δημήτριο Παναγιωτόπουλο, (2005) Αθλητικό Δίκαιο Ι, Συστηματική Θεμελίωση και Εφαρμογή, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 464-467.

7. Βλ. Laign R./Cooper O., Λόγος και βία, Δέκα χρόνια φιλοσοφίας του Σαρτρ 1950-1960, Βιβλίο ΙΙ από την Ομάδα στην Ιστορία, μετφ. Λ. Κασίμη εκδ. Praxis 1983, σελ. 143 επ., βλ. Γ. Φαράντο (1986), «Πρόβλημα Ηθικής του Αθλητισμού, επιθετικότητα και βία» Ε.Ψ.Ε.Ν.Α. Αθλητική Ψυχολογία, Τευχ. 1, σελ. 9· πρβλ. Δημήτριο Π. Παναγιωτόπουλο (2007) «Τι προκαλεί την αθλητική βία»; σε: απόψεις ΣΚΑΪ, (5.4.2007, Τελευταία Ενημέρωση 07:18 13.4.2007 με τελευταία ενημ. 13.4.2007), <http://www.skai.gr/articles/news/views>, όπως και (2008), «Φίλαθλοι - Οργανωμένοι οπαδοί και βία σε αθλητικά γεγονότα», σε: Lex Sportiva, τόμ. 2008:7, σελ. 419-427.

8. Βλ. Laign R./Cooper O., Λόγος ..., ό. π., σελ. 146.

9. Στις 29 Μαρτίου (2007) δολοφονήθηκε σε προσυνεννοημένες συμπλοκές ανάμεσα στους οπαδούς Ολυμπιακού και Παναθηναϊκού, οπαδός 22 ετών, εξ αφορμής του αγώνα Πετοσφαίρισης γυναικών ή και επεισόδια μεταξύ οπαδών γηπεδούχων ομάδων και αστυνομικών δυνάμεων.

10. Βλ. Ν 879/1989, πρβλ. Δ. Παναγιωτόπουλο, ΑθΛΚ, ό.π., σελ. 209.

11. Βλ. Ι. Σταμίρη (1987), Κοινωνιολογία του Αθλητισμού και των Σπορ, Παν/μιο Αθηνών σελ. 41 επ., Γ. Φαράντο, Προβλήματα ηθικής του Αθλητισμού, επιθετικότητα και βία, Αθλητ. Ψυχολ. Τ1, ΕΨΕΝΑ 1986, σελ. 8-10, του ιδίου, Θεωρία του Ελληνικού Αθλητισμού, εκδ. Τελέθριον, Αθήνα 1988, σελ. 56 επ., Ι. Πανούση, Χουλιγκανισμός: Ένα κοινωνικό φαινόμενο με δύο «πρόσωπα», Αθ. Ψυχ., ΕΨΕΝΑ 1987, σελ. 39 επ., Θ. Αυγερινό, Η λειτουργία της κοινωνικοποίησης στον Αθλητισμό, Αθ. Ψυχ. Τευχ. 2 ΕΨΕΝΑ 1986, σελ. 43 επ., προ. βλ. του ιδίου, Γενική Κοινωνιολογία Ι και ΙΙ, Αθήνα 1983 σελ. 20 επ., βλ. Ντ. Μόρρις, Η Φυλή του Ποδοσφαίρου, Κάκτος 1982, σελ. 323-359, Α. Κουλούρη/Χ. Τσουραμάνη (1986), «"HOOLIGANISM" Απόψεις για ένα σύγχρονο πρόβλημα-θεωρητική προσέγγιση», Αθλητική Επιστήμη Θ + Π, Ε.Κ.Α.Ε., Τχ4/, σελ. 7 επ.

12. Βλ. Ν 1646/1986 πρβλ., ΑθΛΚ., ό.π., σελ. 89-92 και 147.

13. Βλ. Αρχείο Βουλής των Ελλήνων 1986, ΕισΕκΘ Ν 1646/1986.

14. Hans Mojet (2005), «The European Union and Football Hooliganism», The International Sports Law Journal, issues 1-2, p. 69-71.

15. Βλ. Δημήτριο Π. Παναγιωτόπουλο (1989), «Η βία στον αθλητικό περίγυρο [...] ό.π., σελ. 59-65, του, «Φίλαθλοι-Οργανωμένοι Οπαδοί και βία σε Αθλητικά Γεγονότα», Lex Sportiva, Περιοδική Έκδοση Αθλητικού Δικαίου, Τόμος 7: 2008, σελ. 419 επ.

16. Βλ. όμως και Ευδοξία Μάνδαλη, «Συμπεριφορά του Φίλαθλου Κοινού στην Ερασιτεχνική Καλαθοσφαίριση (1996-2001)», Ανακοινώθηκε στο 2ο Συνέδριο Αθλητικού Δικαίου, 12-14 Οκτωβρίου 2001 στην Αθήνα και δημοσιεύθηκε με τίτλο «Αθλητική Εννομη Τάξη» υπό την επιμέλεια Δ. Παναγιωτόπουλου, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, 2003. σελ. 399 επ.

Αποτέλεσμα των γεγονότων στο στάδιο Heysel ήταν η σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη βία στον αθλητισμό¹⁷, με την οποία η παρακολούθηση της εφαρμογής της, ανατέθηκε στα κράτη-μέλη, με την έκδοση συστάσεων σχετικά με τα μέτρα που θα έπρεπε να υιοθετηθούν.

Ο Έλληνας νομοθέτης για πρώτη φορά με το Ν 1646/1986 περιέλαβε διατάξεις σχετικές ως: «μέτρα πρόληψης και καταστολής της βίας στους αθλητικούς χώρους», με χρήση των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα περί σωματικής βλάβης (308Α ΠΚ), της έργω εξύβρισης (361Α ΠΚ) και της φθοράς ξένης ιδιοκτήτριας (383 παρ. 1 ΠΚ).

Ο νόμος αυτός προέβλεπε και το αυστηρό μέτρο της απαγόρευσης μετατροπής της ποινής φυλάκισης σε χρηματική αλλά και την απαγόρευση παρακολούθησης αθλητικών συναντήσεων για υπότροπους. Όπως τούτο προκύπτει από σχετική έρευνα¹⁸, στην πράξη όμως οι ποινές αυτές δεν εφαρμόζονταν, καθότι όπως διατυπώνεται στην παραπάνω έρευνα: «Ο αθλητικός δικαστικός αντιμετωπίζει τις υποθέσεις των ΠΑΕ που ευθύνονται για τα επεισόδια οπαδών τους ... με όχι ιδιαίτερα αυστηρό τρόπο. Μολονότι οι αποφάσεις του σχεδόν πάντοτε είναι καταδικαστικές (94,4%), οι ποινές που επιβάλλει εκτιμώνται ως μάλλον ήπιες».

Β. Ισχύουσες νομοθετικές διατάξεις

Με τον Ν 2725/1999 προβλέπεται ειδικό άρθρο με το οποίο θεσπίζεται η αντιμετώπιση των περιστατικών βίας στα γήπεδα με καθολικό τρόπο και με μια αυστηρότητα¹⁹, μεταξύ των άλλων προβλέπεται και η έκδοση ονομαστικών και αριθμημένων εισιτηρίων²⁰. Σύμφωνα δε με το άρθρο 41Δ όπως ισχύει, η αρμοδιότητα για την τήρηση της τάξης στους αγωνιστικούς χώρους ανατίθεται αποκλειστικά στις αστυνομικές αρχές²¹. Οι αστυνομικές

17. Υπογράφηκε στις 19.8.1985 και τέθηκε σε ισχύ την 1.11.1985, ενώ είχε προηγηθεί η Σύσταση 963/1983 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης περί μείωσης της βίας στα γήπεδα.
18. Βλ. Α.Δ. Μαγγανά, «Περί Χουλιγκανισμού», ΠοινΔικ 1998, 566-567 καθώς επίσης και Ν. Κουράκη και συνεργάτες, «Εκθεση για τη βία στα ελληνικά γήπεδα», Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλιά Δασκαλάκη, Αθήνα, Επτάλοφος 1991, σελ. 301.
19. Σταμάτης Γιακουμέλος, «Κρίσιμες Προϋποθέσεις για την Τήρηση των Νόμων και των Κανονισμών στα Αρνητικά Φαινόμενα της Αθλητικής Δράσης», Ανακοινώθηκε στο 2ο Συνέδριο Αθλητικού Δικαίου, 12-14 Οκτωβρίου 2001 στην Αθήνα και δημοσιεύθηκε με τίτλο «Αθλητική Ένομη Τάξη» υπό την επιμέλεια Δ. Παναγιωτόπουλου, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, 2003. σελ. 89 επ.
20. Βλ. 41Γ Ν Ν 2725/1999. Θα πρέπει για την ιστορία να τονιστεί ότι το μέτρο αυτό είχε ήδη από το 1985 επισημανθεί από τον γράφοντα (σχετική δημοσίευση στο Περιοδικό Αθλητική Ψυχολογία).
21. «Η αρμοδιότητα για την τήρηση της τάξης κατά τις αθλητικές συναντήσεις εντός και εκτός των αγωνιστικών χώρων ανήκει στην Ελληνική Αστυνομία ή στο Λιμενικό Σώμα, εφόσον η αθλητική συνάντηση διεξάγεται σε περιοχή δικαιοδοσίας του. Οι διοργανώτριες αρχές αθλητικών εκδηλώσεων, τα εκάστοτε διαγωνιζόμενα αθλητικά σωματεία, ΤΑΑ ή ΑΑΕ, οι σύνδεσμοι φιλάθλων και γενικά οι αθλητικοί φορείς υποχρεούνται να συνεργάζονται με την αρμόδια αστυνομική αρχή και να συμμορφώνονται προς τις υποδείξεις και αποφάσεις της, ιδίως για θέματα που αποβλέπουν στην εξασφάλιση ομαλής τέλεσης μιας αθλητικής συνάντησης, στη μετακίνηση, προσέλευση και αποχώρηση των φιλάθλων, στον τρόπο διάθεσης των εισιτηρίων στους διαγωνιζόμενους, στον καθορισμό των θέσεων των οπαδών τους στις κερκίδες και των μεταξύ τους κενών τμημάτων και γενικά στη διαφύλαξη της

αρχές πλέον μπορούν να ελέγχουν την ποσότητα των εισιτηρίων που διατίθενται, ενώ στις αστυνομικές αρχές ανήκει επίσης και η αρμοδιότητα της χρήσης και λειτουργίας των ηλεκτρονικών συστημάτων εποπτείας που προβλέπονται στο άρθρο 41Ε.²² Ο νόμος αυτός όπως ίσχυσε μετά τις έκτοτε τροποποιήσεις του²³, δέχθηκε περαιτέρω τροποποιήσεις με το νόμο 4049/2012 όπως θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια σε αρκετά και σημαντικά θέματα που αφορούν τη βία με αφορμή αθλητικών εκδηλώσεων²⁴.

Με το νόμο 4049/2012 επιχειρείται κυρίως η αντιμετώπιση προβλημάτων όπως είναι η βία στα γήπεδα, το doping, οι προσυνηνομημένοι αγώνες, τροποποιήσεις και ρυθμίσεις για την ορθή λειτουργία των αθλητικών εγκαταστάσεων²⁵.

Το μεγαλύτερο ρυθμιστικό πεδίο είναι αφιερωμένο στην αντιμετώπιση της βίας²⁶, ιδίως ως προς τις παραμέτρους: λέσχες φιλά-

δημόσιας τάξης. Η Ελληνική Αστυνομία διαθέτει στην περιοχή της δικαιοδοσίας της το κατά την κρίση της αναγκαίο προσωπικό για την τήρηση της τάξης σε αθλητικές συναντήσεις, στο οποίο και καταβάλλεται η προβλεπόμενη από τις διατάξεις του άρθρου 33 του Ν 2800/2000 (ΦΕΚ Α' 41) αποζημίωση».

22. «1. Στις αθλητικές εγκαταστάσεις που προορίζονται είτε για τη διεξαγωγή των αγώνων των εθνικών πρωταθλημάτων, καθώς και των Κυπέλλων Ελλάδος, όπου μετέχουν ΑΑΕ ή ΤΑΑ, είτε για τη διεξαγωγή διεθνών αγώνων οποιασδήποτε διοργάνωσης των αθλημάτων ποδοσφαίρου, καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης, ως και των Εθνικών ομάδων αυτών τοποθετούνται και λειτουργούν ηλεκτρονικά συστήματα εποπτείας των χώρων και των προσώπων που εφόσοντα σε αυτές. Με αυτά πραγματοποιείται η λήψη, αποθήκευση, επεξεργασία και αναπαραγωγή εικόνας ή ήχου πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη μιας αθλητικής συνάντησης. 2. Αποκλειστικός σκοπός της λειτουργίας των ηλεκτρονικών συστημάτων είναι η αντιμετώπιση πράξεων βίας και αζιόπων εν γένει πράξεων με αφορμή αθλητικές συναντήσεις. Απαγορεύεται απολύτως η χρήση των συστημάτων και των δεδομένων που παράγουν για οποιονδήποτε άλλο λόγο. Για την εγκατάσταση και λειτουργία των ανωτέρω συστημάτων στις αθλητικές εγκαταστάσεις, οι φιλάθλοι ενημερώνονται με κάθε πρόσφορο μέσο και ιδίως με ανακοίνωση από τα μέγαρα πριν την έναρξη της αθλητικής συνάντησης. 3. Η χρήση και η λειτουργία των ανωτέρω συστημάτων ηλεκτρονικής εποπτείας, καθώς και η ευθύνη της επεξεργασίας και φύλαξης των δεδομένων που αυτά παράγουν, ανήκει αποκλειστικά στην Ελληνική Αστυνομία».
23. Το άρθρο 41 αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του κεφ. Α Αντιμετώπιση της Βίας με αφορμή αθλητικές εκδηλώσεις του Ν 3057/2002 (ΦΕΚ Α' 239/10.10.2002), αλλά και συνολικά έγιναν τροποποιήσεις στα άρθρα που αφορούν τη βία στα γήπεδα όχι μόνο από το νόμο αυτό αλλά και με τους νόμους 3262/2004 και 3708/2008, με τελευταίο το Ν 4049/2012.
24. Βλ. Δημήτριο Παναγιωτόπουλο (2012), «Εισαγωγική Επισκόπηση των Ρυθμίσεων του Νέου Αθλητικού Νόμου 4049/2012», σε: Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Νέων Τεχνολογιών: Αθήνα, σελ. 33-46.
25. Βλ. Ν 4049/2012 (ΦΕΚ Α' 35/23.2.2012).
26. Τα προβλήματα της βίας στα γήπεδα αλλά και του φαινομένου του doping συζητούνται έντονα τουλάχιστο από τις αρχές τις δεκαετίες του 1980 διαχρονικά και για την εκτός των άλλων και νομική τους αντιμετώπιση. Στη θεωρία έχουν δημοσιευθεί πάρα πολλές σχετικές μελέτες, ενώ αλληλόκληρες είναι οι τροποποιήσεις νόμων και σχετικών διατάξεων όπως και με τον νέο αθλητικό νόμο Ν 4049/2012. Τελευταία ενδιαφέρουσα εκδήλωση για το πρόβλημα της βίας στα γήπεδα ήταν η Ημερίδα της Ομοσπονδίας των Ελλήνων Αστυνομικών στην Καβάλα το 2011, στην οποία ο συγγραφέας παρουσίασε το θέμα: «Η βία στους αθλητικούς χώρους και ο αθλητικός νόμος». Η εργασία αυτή περιλαμβάνεται στα κείμενα των εργασιών του Συμποσίου Αθλητικού Δικαίου

θλων, μετακίνηση οπαδών, ασφάλεια αγώνων, ηλεκτρονικό εισιτήριο και ποινική αντιμετώπιση των δραστών, με την εκ παραλήλου αναδόμηση και ανασυγκρότηση της ΔΕΑΒ. Πέραν τούτων προβλέπεται αναδιοργάνωση του ΕΣΚΑΝ σε ΕΣΚΑΦ, η αναδόμηση του ΕΣΑΣ, καθώς και αποσπασματική ρύθμιση επί διαφόρων θεμάτων (όπως π.χ. επέκταση των κωλυμάτων και για τους μετόχους των αθλητικών ανωνύμων εταιριών και ρυθμίσεις για την απόκτηση μετοχών από πρόσωπα με ιθαγένεια τρίτων χωρών).

Γ. Προβλεπόμενες ποινές

Σύμφωνα με τον αθλητικό νόμο ως άνω²⁷, όποιος εκ προθέσεως μέσα σε αθλητικές εγκαταστάσεις ή στον αμέσως περιβάλλοντα χώρο τους ή στις βοηθητικές εγκαταστάσεις ή στους χώρους προσέλευσης και στάθμευσης, κατά τη διάρκεια αθλητικής εκδήλωσης τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών και χρηματική ποινή, όπως και εκείνος που:

- ρίχνει προς τον αγωνιστικό χώρο ή εναντίον άλλου οποιουδήποτε αντικείμενο, που μπορεί να προκαλέσει έστω και ελαφρά σωματική βλάβη,
- βιαιοπραγεί κατά άλλου, ανεξάρτητα εάν από τη βιαιοπραγία επήλθε σωματική βλάβη, ή εκτοξεύει απειλές κατά προσώπου,
- κατέχει ή χρησιμοποιεί αντικείμενα που μπορούν να προκαλέσουν σωματικές βλάβες,
- κατέχει ή χρησιμοποιεί βεγγαλικά, καπνογόνα, κροτίδες και γεχνικά εύφλεκτες ύλες.

Με φυλάκιση επίσης μέχρι ενός έτους και χρηματική ποινή τιμωρείται όποιος:

- χωρίς δικαίωμα από το νόμο ή τους κανονισμούς της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας ή υπερβαίνοντας το δικαίωμά του αυτό, εισέρχεται με σκοπό τη διατάραξη της ομαλής διεξαγωγής του αγώνα ή την πρόκληση επεισοδίων, λόγω του αποτελέσματός του, κατά τη διάρκεια αθλητικής συνάντησης ή αμέσως πριν από την έναρξη ή αμέσως μετά τη λήξη της, στον αγωνιστικό χώρο ή στο χώρο των αποδυτηρίων των αθλητών και των διαιτητών ή στους διαδρόμους που συνδέουν τους ανωτέρω χώρους,
- τελεί κάποια από τις πράξεις της προηγούμενης παραγράφου με αφορμή μία αθλητική εκδήλωση πριν από την έναρξη ή μετά τη λήξη της ή μακριά από το χώρο που προορίζεται για την εκδήλωση αυτήν,
- απευθύνει ατομικά ή ως μέλος ομάδας σε τρίτους εκφράσεις που προσβάλλουν την εθνική ταυτότητα των προσώπων αυτών ή είναι ρατσιστικού περιεχομένου ή προσβάλλει τον εθνικό ύμνο, τα ολυμπιακά σύμβολα ή τους ολυμπιακούς αγώνες.

Όποιος παροτρύνει, υποκινεί, ενθαρρύνει ή διευκολύνει με οποιονδήποτε τρόπο και ιδίως δημόσια ή διά του έντυπου ή ηλεκτρονικού Τύπου ή του διαδικτύου μεμονωμένα άτομα ή οργανωμένες ομάδες προσώπων για να διαπράξουν αδικήματα του παρόντος άρθρου τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών.

ό.π., σελ. 142-144, πρβλ. και Χρ. Φωτόπουλο (2012), «Θέσεις της ΠΟΑΣΥ για την αντιμετώπιση της βίας σε αγώνες Ποδοσφαίρου Super League, γενεσιουργοί παράγοντες», σε: Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Ν. Τεχνολογιών, ΕΚΕΑΔ: Αθήνα, σελ. 151-157.

27. Βλ. άρθρο 41ΣΤ Ν 2725/1999, όπως ισχύει.

Οι παραπάνω πράξεις αν τελέστηκαν κάτω από περιστάσεις που μαρτυρούν ότι ο δράστης είναι ιδιαίτερα επικίνδυνος για την ομαλή τέλεση των αθλητικών εκδηλώσεων, επιβάλλεται ποινή φυλάκισης μέχρι τριών ετών, εκτός εάν η πράξη τιμωρείται βαρύτερα σύμφωνα με άλλη διάταξη. Για την εφαρμογή των διατάξεων του νόμου αυτού, ιδιαίτερα επικίνδυνος χαρακτηρίζεται ο δράστης που αποδεικνύεται ότι έχει τελέσει στο παρελθόν αδικήματα βίας με αφορμή αθλητικές εκδηλώσεις ή ότι συμμετείχε στην τέλεση των πράξεων έχοντας αρχηγικό ρόλο ή ότι ενήργησε στη βάση οργανωμένου εγκληματικού σχεδίου ή προξένησε φθορές ή βλάβες σε έννομα αγαθά τρίτων, σημαντικής έκτασης²⁸. Πέραν των ανωτέρω σύμφωνα με τον αθλητικό νόμο²⁹, για τα αδικήματα βίας, βρίσκουν εφαρμογή και πάρα πολλά άρθρα του ΠΚ.

Δ. Δίωξη δραστών

Τα ανωτέρω αδικήματα διώκονται αυτεπαγγέλτως και ακολουθείται η διαδικασία του αυτοφώρου και σε κάθε περίπτωση τα αδικήματα εκδικάζονται εντός τριάντα ημερών. Για πταίσματα ή πλημμελήματα, η διαδικασία του αυτοφώρου δεν εφαρμόζεται, αν η πράξη στρέφεται κατά της τιμής ή αφορά εντελώς ελαφρά ή ασήμαντη σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας και φέρεται ότι διαπράχθηκε από διαιτητή οποιουδήποτε αθλήματος ή βοηθό του κατά την εκτέλεση των σχετικών με τον αγώνα καθηκόντων τους, ή από αθλητή κατά τη συμμετοχή του σε αθλητική συνάντηση.

Η προθεσμία για την άσκηση έφεσης κατά της καταδικαστικής απόφασης και η άσκηση εφέσεως δεν αναστέλλουν την εκτέλεσή τους. Σε εξαιρετικές όμως περιπτώσεις, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο μπορεί να διατάξει, σύμφωνα με την παρ. 7 του άρθρου 497 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας,³⁰ την αναστολή εκτέλεσης

28. Για το πρόβλημα του Χουλιγκανισμού βλ. Μ. Παπαλουκά, «Τα αισθήματα των φιλάθλων στην Ελλάδα για την αθλητική δικαιοσύνη», Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας ΚΟΕ, Κύπρος 17.9.2010.

29. Βλ. παρ. 4: Η τέλεση των εγκλημάτων της διέγερσης (άρθρα 183-185 ΠΚ), της διατάραξης της κοινής ειρήνης (άρθρο 189 ΠΚ), της διατάραξης της ειρήνης των πολιτών (άρθρο 190 ΠΚ), της καθύβρισης θρησκευμάτων (άρθρο 199 ΠΚ), της παρακώλυσης συγκοινωνιών (άρθρο 292 ΠΚ), της απλής, απρόκλητης και επικίνδυνης σωματικής βλάβης (άρθρα 308, 308Α και 309 ΠΚ), της βαριάς σωματικής βλάβης (άρθρο 310 παρ. 1 ΠΚ) της συμπλοκής (άρθρο 313 ΠΚ), της παράνομης βίας (άρθρο 330 ΠΚ), της απειλής (άρθρο 333 ΠΚ), της διατάραξης οικιακής ειρήνης (άρθρο 334 ΠΚ), της προσβολής γενετήσιας αξιοπρέπειας (άρθρο 337 ΠΚ), της πρόκλησης σκανδάλου με ακόλαστες πράξεις (άρθρο 353 ΠΚ), της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας (άρθρα 381, 382 ΠΚ) και της εκβίασης (άρθρο 385 ΠΚ), υπό τις προϋποθέσεις των παρ. 1 και 2 του παρόντος άρθρου, θεωρείται ιδιαίτερα επιβαρυντική περίπτωση και η επιβαλλόμενη ποινή μπορεί να ξεπεράσει το ανώτατο όριο που προβλέπεται γι' αυτά στον Ποινικό Κώδικα και να φτάσει στο ανώτατο όριο του είδους της ποινής. Στα αδικήματα της παρ. 4 του άρθρου 41ΣΤ του Ν 2725/1999, όπως το άρθρο αυτό προστέθηκε με το άρθρο 7 του Ν 3057/2002, προστέθηκε και το αδίκημα της βαριάς σωματικής βλάβης του άρθρου 310 παρ. 1 ΠΚ και η παρ. 4 επαναδιατυπώθηκε ως άνω με το άρθρο 6 παρ. 1 του Ν 3262/2004.

30. ΚΠΔ άρθρο 497 παρ. 7. «Σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε με απόφαση πρωτοβάθμιου δικαστηρίου σε ποινή στερητική της ελευθερίας και άσκηση έφεση, η οποία όμως δεν έχει ανασταλτική δύναμη, μπορεί να ζητηθεί, με αίτηση του ίδιου ή του εισαγγελέα, η αναστολή εκτελέσεως της πρωτόδικης αποφάσεως, μέχρις ότου εκδοθεί η τελεσίδικη απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Η αίτηση απευθύνεται στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο και, αν πρόκειται για το μικτό ορκωτό εφετείο, στο πενταμελές εφετείο. Η αναστολή δια-

της κύριας ποινής που επιβλήθηκε με την πρωτόδικη απόφαση. Η απόφαση που διατάσσει την αναστολή ορίζει και την ισχύ αυτής έως την έκδοση τελεσίδικης απόφασης ή για χρονικό διάστημα που ρητά μνημονεύεται, προκειμένου ο κατηγορούμενος να καλύψει επείγουσες ανάγκες δικές του ή της οικογένειάς του.

Για την αναστολή εκτέλεσης της ποινής για τα αδικήματα βίας του αθλητικού νόμου εφαρμόζονται τα άρθρα 99 επ. ΠΚ. Ως προς τη μετατροπή της ποινής σε χρηματική εφαρμόζεται το άρθρο 82 ΠΚ. Σε περίπτωση όμως υποτροπής, και ανεξάρτητα από το ύψος της αρχικά επιβληθείσας ποινής, δε χορηγείται αναστολή εκτέλεσης της ποινής που επιβλήθηκε ούτε επιτρέπεται η μετατροπή της σε χρηματική. Η μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρηματική απαγορεύτηκε με το άρθρο 6 παρ. 3 του Ν 3262/2004, ενώ με τον 3472/2006 απαγορεύτηκε και η μετατροπή σε χρηματική ποινή της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Τα ανωτέρω είχαν ως αποτέλεσμα, μετά την καταδίκη σε πρώτο βαθμό τη φυλάκιση του δράστη, για να επιτραπεί η εκ νέου αναστολή εκτέλεσης αυτής και η μετατροπή της ποινής σε χρηματική το 2009³¹, και μάλιστα μετά τη φυλάκιση καταδικασθέντων σε πρώτο βαθμό που στη συνέχεια αθωώθηκαν από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, να έχουν εκτίσει πλέον την ποινή τους. Πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι, η απαγόρευση ή απαγορεύσεις, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του τροποποιητικού αυτού νόμου, *αντιβαίνουν σε συνταγματικές διατάξεις (άρθρα 2 παρ. 1, 4 παρ. 1, 7 παρ. 1, 25 παρ. 1 Συντ.), αλλά και σε διατάξεις υπερσυνταγματικής ισχύος, όπως είναι το άρθρο 6 παρ. 2 και το άρθρο 2 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, που έχει καταστεί εσωτερικό δίκαιο με το άρθρο 28 του Συντ.* Σύμφωνα δε τον ανωτέρω νομοθέτη, έγινε τροποποίηση επειδή θίγονταν «*θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, όπως αυτό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ισότητας των πολιτών απέναντι στο Νόμο, αλλά και την ισότητα του Νόμου απέναντι στους πολίτες*» και ήταν contra στην αρχή της αναλογικότητας³².

Στην πράξη έχει αποδειχθεί, ότι η συνεχής αύξηση του αξιοποιήσιμου είναι ένα μέτρο που αφενός δεν έχει αποδώσει, αφετέρου δε, σε πολλά σημεία οι ρυθμίσεις του νόμου κρίνονται ως υπερβολικές σε σχέση με αντίστοιχες ρυθμίσεις άλλων ποινικών νόμων και δεν επιβάλλονται από τον Δικαστή.

Όπως διατυπώνεται και στην Εισηγητική Έκθεση του νόμου 3773/2008 «*η μέχρι τώρα πρακτική ως προς την εφαρμογή νόμων που προβλέπουν αντίστοιχες ρυθμίσεις καταδεικνύει ότι κατά κανόνα οι σχετικές διατάξεις, λόγω ακριβώς της υπερβαλλουσας αυστηρότητάς τους, μένουν ανεφάρμοστες*». Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η διάταξη του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (αριθμ. 14/2007) σχετικά με την αντιμετώπιση του προβλήματος

τάσσεται αν ο κατηγορούμενος δεν είναι ιδιαίτερα επικίνδυνος ή υπότροπος ή ύποπτος φυγής και δεν αποδεικνύεται ότι υπάρχει βάσιμος φόβος πως θα τελήσει νέες αξιόποινες πράξεις, εφόσον η έκτιση της ποινής μέχρι της εκδόσεως της αποφάσεως επί της εφέσεως προβλέπεται ότι θα έχει σαν συνέπεια υπέρμετρη και ανεπανόρθωτη βλάβη για τον ίδιο ή για την οικογένειά του. Στον κατηγορούμενο μπορεί να επιβληθούν περιοριστικοί όροι, σύμφωνα με το άρθρο 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Αν η κατά το πρώτο εδάφιο αίτηση απορριφθεί, νέα αίτηση δεν μπορεί να υποβληθεί πριν παρέλθει ένας μήνας από τη δημοσίευση της απόφασης με την οποία απορρίφθηκε η προηγούμενη».

31. Άρθρο 34 του Ν 3773/2009.

32. Σχ. βλ. και Σ. *Μαναράκη* (2010), «Ποινική και πειθαρχική ευθύνη στον Αθλητισμό», Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, 17.9.2011, Κύπρος.

από τα όργανα της αστυνομίας όπως και η εγκύκλιος προς τους Εισαγγελείς Εφετών της χώρας (13/2007). Στη διάταξη αυτή τονίζεται ότι «*η μέχρι πρότινος επιδειχθείσα ελαστικότητα, ανεκτικότητα και άμετρος επιείκεια έναντι των ταραξιών και εν πολλοίς εγκληματικών στοιχείων των γηπέδων, εκ μέρους των εντεταλμένων για τη σύλληψη, τη δίωξη και την τιμωρία αρχών, αποθράσυνε αυτούς, με αποτέλεσμα η βία να έχει καταστεί μάλιστα για τον αθλητισμό, με τα γνωστά αποτελέσματα*»³³.

E. Επαναφορά του «ιδιώνυμο» μερικώς με τον Ν 4049/2012

Την περί «ιδιώνυμο» διάταξη είχε καθιερώσει ο Ν 3262/2004 και αφορούσε μόνο στην απαγόρευση μετατροπής της ποινής. Ο 3472/2006 επέκτεινε την απαγόρευση αυτή και στην αναστολή εκτέλεσης της ποινής, ενώ ο 3773/2009 ουσιαστικά κατήργησε το ιδιώνυμο, αφού προέβλεπε πλέον την εφαρμογή των γενικών διατάξεων του ΠΚ, πλην των περιπτώσεων υποτροπής και των παρεπομένων ποινών³⁴.

Με το νέο νόμο 4049/2012 η ποινή δεν αναστέλλεται και δεν μετατρέπεται εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι ο δράστης, κατά την τέλεση των πιο πάνω πράξεων, χρησιμοποίησε όπλο ή κάθε άλλου είδους μέσο, ικανό και πρόσφορο να προκαλέσει κίνδυνο για την ζωή και τη σωματική ακεραιότητα τρίτων, ή μαρτυρείται αντικοινωνικότητα αυτού και σταθερή ροπή του σε διάπραξη νέων εγκλημάτων στο μέλλον από την ίδια τη βαρύτητα της πράξης, τις περιστάσεις τέλεσής της, από τα αίτια που τον ώθησαν σε αυτήν και την προσωπικότητά του. Με ειδικές διατάξεις επίσης αντιμετωπίζονται και οι περιπτώσεις που ο δράστης είναι υπότροπος ή τελεί κατά συνήθεια τις πιο πάνω πράξεις ή αν ο δράστης κρίνεται από τις περιστάσεις τέλεσης ως ιδιαίτερος επικίνδυνος για τη ζωή ή τη σωματική ακεραιότητα ή την περιουσία τρίτων ή την ομαλή εκτέλεση των αθλητικών εκδηλώσεων.

Η συνεχής *παλινδρόμηση* βέβαια του νομοθέτη, που μόλις πριν από δύο έτη καταργούσε τις ειδικές διατάξεις και τώρα τις επαναφέρει, αποκαλύπτει ότι ο τελευταίος τελεί σε σύγχυση και δεν είναι βέβαιος για το αποτέλεσμα των εφαρμοζόμενων κάθε φορά διατάξεων που αφορούν στην αντιμετώπιση του φαινομένου της βίας.

Πέραν των ανωτέρω, με το νέο νόμο προβλέπεται η αύξηση του χρόνου απαγόρευσης παρακολούθησης αγώνων από το δικαστήριο, σε περίπτωση καταδίκης για πράξεις βίας, από 2-5 έτη, ενώ θεσπίζεται και το μέτρο ότι, ο ύποπτος για τη συμμετοχή σε αδικήματα βίας να παρουσιάζεται στο Α.Τ. της κατοικίας του, πριν και μετά τη λήξη αθλητικής συνάντησης, με πρόβλεψη και ειδικότερων ποινικών συνεπειών. Το μέτρο αυτό ίσως αποδειχθεί σωτήριο αν εφαρμοστεί σωστά και να συμβάλλει τόσο προληπτικά όσο και κατασταλτικά στην ουσιαστική αντιμετώπιση του φαινομένου, όπως έχει δείχτει από τη σχετική εμπειρία σε έννομες τάξεις στο εξωτερικό³⁵.

33. Δημοσιεύθηκαν στη Τράπεζα Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

34. Βλ. ανωτέρω.

35. Το μέτρο αυτό έχει προταθεί πολλακίς από τον συγγραφέα όπως και τελευταία στην ημερίδα της Ομοσπονδίας Ελλήνων Αστυνομικών στην Καβάλα 2012, βλ. σχετική εργασία «Η βία στους αθλητικούς χώρους και ο αθλητικός νόμος», που δημοσιεύτηκε σε: Νέος Αθλητικός Νόμος ως άνω σελ. 137 επ.

Με το νέο νόμο επίσης διευκρινίζεται ότι το δικαστήριο μπορεί να απαγορεύσει την παρακολούθηση και οποιασδήποτε άλλης αθλητικής συνάντησης αν, από τις περιστάσεις και με βάση την προσωπικότητα του δράστη, κρίνει ότι αυτός είναι επικίνδυνος για την ομαλή τέλεση των αθλητικών εκδηλώσεων. Σε περίπτωση δε αναβολής ή διακοπής εκδίκασης αδικημάτων βίας, το δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει περιοριστικούς όρους εμφάνισης του κατηγορουμένου στο Α.Τ. με ποινή φυλάκισης μέχρι 1 έτος σε περίπτωση παραβίασης αυτών.

Νέα διάταξη είναι και αυτή του άρθρου 3 του Ν 4049/2012, που αναφέρεται στη δομημένη οργάνωση και δράση προσώπων με σκοπό τις εγκληματικές πράξεις και για τις οποίες, εκτός των άλλων, προβλέπεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 3 ετών. Σε περίπτωση παράβασης διοικητικών μέτρων που επιβάλλει ο ΥΠΟ και Προστασίας του Πολίτη για λόγους δημόσιας τάξης και δημοσίου συμφέροντος, όπου μετά από πιστοποίηση της ΔΕΑΒ στη διοργανώτρια αρχή επιβάλλεται πρόστιμο 1 εκ ευρώ στις ΠΑΕ ή ΤΑΑ και για την άσκηση αναστολής εκτέλεσης απαιτείται η προκαταβολή του 25% αυτού.

Η αλληπάλληλη νομοθετική δραστηριότητα για τη νομική αντιμετώπιση του φαινομένου της βίας στα γήπεδα, όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, αποτελεί τεκμήριο της άποψης που έχει διατυπωθεί από την επιστήμη ότι για την εξαφάνιση του φαινομένου της βίας δεν αρκεί ούτε η αυστηρότητα των ποινικών διατάξεων ούτε η εν γένει προσήλωση στο νόμο, από τη στιγμή που τις περισσότερες φορές ο δράστης του φαινομένου της βίας δεν ενεργεί απολύτως ατομικά παρά ως «υποκείμενο» του παρατακτικού συναισθήματος που προσδίδει το φαινόμενο στο οποίο συμμετέχει³⁶. Στην περίπτωση δε αυτή ο νόμος πολύ λίγο μπορεί να σταθεί αρωγός στην αντιμετώπιση των δραστών βίας που συμμετέχουν στο φαινόμενο αυτό.

IV. Μέτρα αντιμετώπισης και πρόληψης της βίας

A. Διαρκής Επιτροπή για τη Βία

Στο πλαίσιο αντιμετώπισης του φαινομένου της βίας ο αθλητικός νομοθέτης από το 1999³⁷ έχει ήδη προβλέψει τη σύσταση της Διαρκούς Επιτροπής Αντιμετώπισης της Βίας (ΔΕΑΒ)³⁸ με δι-

ευρυμένη αρμοδιότητα³⁹. Η νέα αυτή μορφή της ΔΕΑΒ κατά τον αθλητικό νομοθέτη την καθιστούσε «πιο ευέλικτη», αλλά και μια «διαρκή γέφυρα συνάντησης των εμπλεκόμενων με τον αθλητισμό (Πολιτεία, αθλητές, ομοσπονδίες, ομάδες), ως τόπο που μπορούσαν να βρίσκονται γρήγορες, συναινετικές και αποτελεσματικές λύσεις, ώστε να αποφεύγονται οι εντάσεις και αντιπαραθέσεις που τόσο έχουν βλάψει το αθλητικό κίνημα»⁴⁰.

1. Νέα σύνθεση και λειτουργία της ΔΕΑΒ

Η ΔΕΑΒ από ό,τι όμως φάνηκε με την έως τώρα σύνθεση και λειτουργία της (αποτελούμενη από 5 επιστήμονες, 2 στελέχη εγνωσμένου κύρους, έναν εκπρόσωπο Υπουργείου Δικαιοσύνης, και έναν ανώτερο - ανώτατο αξιωματικό ΕΛ.ΑΣ.), όπως τούτο προκύπτει από τα πράγματα δεν είχε προσφέρει επαρκείς λύσεις για την αντιμετώπιση της βίας εξ αφορμής αθλητικών εκδηλώσεων.

σωπο του Πανελληνίου Συνδέσμου Αμειβομένων Καλαθοσφαιριστών (ΠΣΑΚ) όταν πρόκειται για θέματα καλαθοσφαίρισης, - έναν (1) εκπρόσωπο της Ελληνικής Ομοσπονδίας Πετοσφαίρισης (ΕΟΠΕ) και έναν (1) εκπρόσωπο της Ένωσης Σωματείων Αμειβομένων Πετοσφαιριστών (ΕΣΑΠ), όταν πρόκειται για θέματα πετοσφαίρισης, - έναν (1) εκπρόσωπο της Ομοσπονδίας Χειροσφαίρισης Ελλάδος (ΟΧΕ) και έναν (1) εκπρόσωπο της Κολυμβητικής Ομοσπονδίας Ελλάδος (ΚΟΕ), όταν πρόκειται για θέματα χειροσφαίρισης ή υδατοσφαίρισης αντίστοιχα.

39. Σύμφωνα με το ισχύον άρθρο 41Α του Ν 2725/1999 η ΔΕΑΒ είναι αρμόδια για: «α) τη διαρκή μελέτη του φαινομένου της κάθε μορφής βίας στον αθλητισμό, την αναζήτηση των αιτιών που το προκαλούν και την εισήγηση στα αρμόδια όργανα για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων, β) την εισήγηση στους αρμόδιους φορείς για τη συνεχή και υπεύθυνη πληροφόρηση της φιλάθλης κοινής γνώμης σχετικά με την έκταση του φαινομένου της βίας στους αθλητικούς χώρους, γ) τη μέριμνα ώστε να ευαισθητοποιηθούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για τη σπουδαιότητα του ρόλου τους κατά την παρουσίαση των αθλητικών γεγονότων, δ) τη μέριμνα, την παρακολούθηση, το συντονισμό και τον έλεγχο της εφαρμογής των διατάξεων που ρυθμίζουν την αντιμετώπιση του φαινομένου της βίας, την προστασία και την ασφάλεια των αθλουμένων και των θεατών στους αγωνιστικούς χώρους, καθώς και την υποβολή σχετικών εισηγήσεων στα αρμόδια όργανα, ε) την εισήγηση κάθε άλλου πρόσφορου μέτρου, που κατά τη γνώμη της απαιτείται, για την εξασφάλιση της ευταξίας κατά τις αθλητικές εκδηλώσεις, στ) τη συνεργασία με τις διοργανώτριες κατά το νόμο αθλητικές ενώσεις, ομοσπονδίες ή επαγγελματικούς συνδέσμους, καθώς και με τις αστυνομικές αρχές, αναφορικά με τη λήψη των ειδικότερων μέτρων τάξης στις συναντήσεις που διεξάγονται στη χώρα, στο πλαίσιο των εθνικών πρωταθλημάτων και του κυπέλλου Ελλάδας των ομαδικών αθλημάτων, ζ) την υποβοήθηση των αστυνομικών αρχών σχετικά με την αξιολόγηση της επικινδυνότητας των αθλητικών συναντήσεων, η) την ανάπτυξη πρωτοβουλιών ενημερωτικού ή επιμορφωτικού χαρακτήρα με σκοπό την καλλιέργεια αθλητικού πνεύματος, ιδίως μεταξύ των νέων και την πρόληψη του φαινομένου της βίας στους αγωνιστικούς χώρους, θ) τη γνωμοδότηση, όταν συντρέχουν λόγοι ιδιαίτερης επικινδυνότητας αθλητικών συναντήσεων, για τη μη χορήγηση εισιτηρίων από το γηπεδούχο αθλητικό σωματείο, το ΤΑΑ ή την ΑΑΕ στο φιλοξενούμενο σωματείο, ΤΑΑ ή ΑΑΕ, ι) τη γνωμοδότηση, ύστερα από εισήγηση των οικείων αστυνομικών αρχών, στον υπουργό Πολιτισμού, για τη χρονική μετάθεση της διεξαγωγής των αθλητικών συναντήσεων».

40. Το άρθρο 41Α προστέθηκε με το άρθρο 2 του Ν 3057/2002, τροποποιήθηκε δε αρχικά από το Ν 3262/2004 και στη συνέχεια από το Ν 3708/2008, ενώ το άρθρο 41Β, που αναφέρεται στις Λέσχες Φίλων, προστέθηκε με το άρθρο 3 του Ν 3057/2002, τίθεται όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν 3708/2008. Βλ. Δ. Παναγιώτου (2009), Αθλητικός Κώδικας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 76 επ.

36. Βλ. Δημήτριο Παναγιωτόπουλο (2005) Αθλητικό Δίκαιο Ι, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 464-467.

37. Βλ. Ν 2725/1999 με αναδιάρθρωση το 2002.

38. Αποτελούμενη από: α) τέσσερις (4) εκπροσώπους της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού από τους οποίους ένας ψυχολόγος και ένας κοινωνιολόγος, β) έναν (1) ανώτερο ή ανώτατο αξιωματικό της ΕΛ.ΑΣ. με εμπειρία στα θέματα που χειρίζεται η Επιτροπή, που υποδεικνύεται από τον Υπουργό Εσωτερικών, γ) έναν (1) εκπρόσωπο της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, και κατά περίπτωση, ανάλογα με το άθλημα του οποίου θέματα αντιμετωπίζει, από: -έναν (1) εκπρόσωπο της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας, έναν (1) εκπρόσωπο της Ένωσης Επαγγελματικού Ποδοσφαίρου Α' Εθνικής Κατηγορίας, έναν (1) εκπρόσωπο της Ένωσης Επαγγελματικού Ποδοσφαίρου Β' και Γ' Εθνικής Κατηγορίας και έναν (1) εκπρόσωπο του Πανελληνίου Συνδέσμου Αμειβομένων Ποδοσφαιριστών (ΠΣΑΠ), όταν πρόκειται για θέματα ποδοσφαίρου, - έναν (1) εκπρόσωπο της Ελληνικής Ομοσπονδίας Καλαθοσφαίρισης, έναν (1) εκπρόσωπο του Ελληνικού Συνδέσμου Ανωνύμων Καλαθοσφαιριστικών Εταιριών (ΕΣΑΚΕ) και έναν (1) εκπρό-

Με τις διατάξεις του Ν 4049/2012 αλλάζει η σύνθεση της ΔΕΑΒ, η οποία πλέον αποτελείται από α) τρεις (3) επιστήμονες κύρους με γνωστικό αντικείμενο τη νομική ή την ψυχολογία ή την κοινωνιολογία ή την πολιτική επιστήμη ή την παιδαγωγική ή την εγκληματολογία ή την επικοινωνία, β) τρία (3) εγνωσμένου κύρους στελέχη του αθλητικού χώρου, εκ των οποίων ο ένας μη εν ενεργεία αθλητής, γ) έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ο οποίος προτείνεται από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, δ) έναν (1) ανώτατο ή ανώτερο αξιωματικό της ΕΛ.ΑΣ., ο οποίος προτείνεται από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη και ε) έναν (1) εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, ο οποίος προτείνεται από τον Υπουργό Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων. Από τα ανωτέρω παρατηρείται, ότι παρά την αλλαγή της σύνθεσης της ΔΕΑΒ, δεν πραγματοποιήθηκε αλλαγή στη βασική της δομή, ως προς την ύπαρξη και τη λειτουργία της, σε σχέση με τις προηγούμενες. Αν και όφειλε δηλαδή η ΔΕΑΒ να είναι ένα παρατηρητήριο ειδικών με προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία, όπως τούτο προκύπτει από τις αρμοδιότητες που είχε και συνεχίζει να έχει, παρά ταύτα παραμένει όργανο σωματειακής αντίληψης υπαγόμενο στη ΓΓΑ, του οποίου η σύνθεση ικανοποιεί το «επίπλαστο» της δημοκρατικής αντίληψης (με την παρουσία εκπροσώπων φορέων αθλητών, όχι όμως, όπως θα όφειλε και της ΕΟΕ).

Στην περίπτωση αυτή δηλαδή, η συμμετοχή των επιστημόνων, που προβλέπονται στη σύνθεση της ΔΕΑΒ (5), θα είχε πράγματι αξία αν οι τελευταίοι λειτουργούσαν ως «εισηγητικό επιστημονικό συμβούλιο» με βαρύνουσα γνώμη και όχι ως απλή παρουσία στο όργανο, όπως οι υπόλοιποι, διότι η όποια επιστημονική βαρύτητα της γνώμης τους υπάρχει βεβαιότητα ότι θα χαθεί στο πλαίσιο της δημοκρατικής λειτουργίας προς έκδοση αποφάσεων. Βέβαια όλα κρίνονται εκ της αποτελεσματικότητας την οποία ευχόμαστε⁴¹.

Τέλος, η κατάργηση της διάταξης με την οποία η ΔΕΑΒ εκπροσώπωσε τη χώρα στην αντίστοιχη επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης κρίνεται απόλυτα ορθή, αφού πρόκειται για τεχνικό όργανο συμβολής στην καταπολέμηση της βίας και όχι για πολιτικό όργανο. Στις αρμοδιότητες της ΔΕΑΒ προστίθεται και αυτή της ενημέρωσης των αστυνομικών Αρχών για προσυνεννοημένους αγώνες.

Β. Νέα ρύθμιση για την υπηρεσία ασφάλειας Αγώνων

Με το νόμο αυτό επαναλαμβάνεται η ευθύνη των ΠΑΕ για την πρόβλεψη υπηρεσίας ασφάλειας ως προς την τήρηση της ευταξίας κατά τη μετακίνηση οργανωμένων οπαδών και για την ταξίθευση. Πέραν αυτών, ορίζεται ότι στη διοίκηση και στους εκπροσώπους της, που παραβιάζουν τις διατάξεις αυτές, επιβάλλεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή 100.000 ευρώ (βέβαια για την εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων απαιτείται έκδοση ΥΑ Υπουργών Πολιτισμού και ΠΠ).

41. Βλ. Γεώργιο Δελλή (2012) «Η δημόσια εποπτεία του επαγγελματικού αθλητισμού καταγραφή μιας απέλπιδος(;) προσπάθειας με αφορμή το Ν 4049/2012», σε: Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Νέων Τεχνολογιών –ΕΚΕΑΔ: Αθήνα, σελ. 47-63.

Με την ειδική μάλιστα διάταξη του άρθρου 9 (παρ. 2 «11α επ.»), που αντικαθιστά προηγούμενη, ο νόμος υποχρεώνει τα επαγγελματικά σωματεία να προσλαμβάνουν πιστοποιημένες ιδιωτικές εταιρίες παροχής υπηρεσιών ασφαλείας και παρέχεται το δικαίωμα σ' αυτές να συλλαμβάνουν δράστες πράξεων βίας και να τους παραδίδουν στην αστυνομία, καθώς και να ελέγχουν τα προσωπικά τους στοιχεία και να μην τους επιτρέπεται η είσοδος στην αθλητική εγκατάσταση σε περίπτωση που αρνούνται τον έλεγχο. Η συνεργασία βέβαια της αστυνομίας και των σωματείων, θα αποδείξει κατά πόσο το μέτρο αυτό θα συμβάλει όντως στην εξάλειψη του φαινομένου της βίας.

Επιπλέον, με ειδικότερες ρυθμίσεις (κατόπιν λήψης σχετικής αδείας από τον κατά τόπο Εισαγγελέα ή αθλητικό Εισαγγελέα, άρθρο 9 παρ. 3) επιτρέπεται η βιντεοσκόπηση ή η καταγραφή, με ανάλογα μέσα, των πράξεων βίας κατά προσώπων και πραγμάτων που διαπράττονται εντός και εκτός των αθλητικών εγκαταστάσεων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη της αθλητικής συνάντησης. Το υλικό αυτό αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας και καταστρέφεται με απόφαση του χορηγίσαντος την άδεια, για τη συλλογή, Εισαγγελέα.

Εξάλλου δε, με ειδική διάταξη απαγορεύεται στα καταστήματα που βρίσκονται γύρω από το γήπεδο που πρόκειται να διεξαχθεί αγώνας, η κατανάλωση οινόπνευματων ποτών για 4 ώρες πριν και 2 μετά τον αγώνα, με την απειλή επιβολής προστίμου (από 30.000 μέχρι και 50.000 ευρώ, άρθρο 9 παρ. 3 «..14»). Ιδιαίτερα στους ιδιοκτήτες ή υπομισθωτές των καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος, που λειτουργούν υπό συγκαλυμμένη μορφή ως λέσχες φίλων όπου συγκεντρώνονται άτομα με συνείδηση οπαδού επιβάλλεται διοικητικό πρόστιμο (από 10 μέχρι 30 χιλ. ευρώ, άρθρο 9 παρ. 3 «..16»). Υπεύθυνη δε για τον καθορισμό της ζώνης στην οποία δεν επιτρέπονται θεατές ή και για τη μείωση του συνολικού αριθμού των θεατών, καθίσταται η αστυνομική αρχή, ενώ ο χαρακτηρισμός των αγώνων ως «υψηλού κινδύνου» για την τάξη και ασφάλεια, καθορίζεται από τον ΓΓΑ μετά από πρόταση της αστυνομικής αρχής.

Επισημαίνεται όμως ρητά ότι, με το νέο νόμο 4049/2012 δεν προσδιορίζεται ο τρόπος πιστοποίησης των εταιριών αυτών ασφαλείας, ούτε παρατίθενται λεπτομέρειες για τον τρόπο εφαρμογής των διατάξεων αυτών. Τούτο μας οδηγεί στη σκέψη ότι, αν πράγματι δεν συγκεκριμενοποιηθούν οι ρυθμίσεις, ελλοχεύει ο κίνδυνος για το νομοθέτημα αυτό να έχει την κατάληξη άλλων παλαιότερων νομοθετημάτων (όπως π.χ. *περί ηλεκτρονικού εισιτηρίου, περί Λεσχών Φιλιάθλων του 3708/2008*). Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι, ενώ με τις διατάξεις του Ν 3708/2008, ο σωματικός έλεγχος μπορούσε να γίνει και από μέλος του προσωπικού ασφαλείας, με τις διατάξεις του νέου νόμου παραχωρείται και πάλι η ανωτέρω αρμοδιότητα, εξ ολοκλήρου, στα αστυνομικά όργανα.

Η παραχώρηση στις διοργανώτριες αρχές του δικαιώματος να στερούν με απόφασή τους την είσοδο σε κάθε πρόσωπο που, κατά την εκτίμησή τους, θεωρείται ύποπτο για τη δημιουργία επεισοδίων, προσδίδει άμεσα σ' αυτές την ευθύνη για την καλή διοργάνωση του αγώνα, ευθύνη που ούτως ή άλλως θα πρέπει να έχουν, κάτι που έχει επισημανθεί από την επιστήμη εδώ και είκοσι έτη τουλάχιστον.

Γ. Ηλεκτρονική Εποπτεία

Με τις διατάξεις του αθλητικού νόμου προβλέπεται η ηλεκτρονική εποπτεία των αθλητικών εγκαταστάσεων που προορίζονται για τη διεξαγωγή αγώνων ποδοσφαίρου καλαθοσφαίρισης ή πετοσφαίρισης της ανώτατης κατηγορίας εθνικού πρωταθλήματος⁴² όπως και σε εγκαταστάσεις που προορίζονται για τη διεξαγωγή διεθνών αγώνων ποδοσφαίρου, καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης⁴³.

Αποκλειστικός σκοπός της λειτουργίας των ηλεκτρονικών συστημάτων είναι η αντιμετώπιση της βίας και αζιόποιων εν γένει πράξεων με αφορμή αθλητικές συναντήσεις και ότι απαγορεύεται η χρήση των συστημάτων και των δεδομένων που παράγουν για οποιονδήποτε άλλο λόγο⁴⁴. Για την επεξεργασία και τη φύλαξη των δεδομένων που παράγουν τα ανωτέρω συστήματα ηλεκτρονικής εποπτείας ορίζει ότι υπεύθυνος είναι η Ελληνική Αστυνομία⁴⁵.

Τα δεδομένα που προκύπτουν από τη λειτουργία των ηλεκτρονικών συστημάτων εποπτείας γνωστοποιούνται από την Ελληνική Αστυνομία στη ΔΕΑΒ, το οικείο πειθαρχικό όργανο και κατά περίπτωση στις αρμόδιες ανακριτικές και δικαστικές αρχές⁴⁶. Οι ιδιοκτήτες των αθλητικών εγκαταστάσεων βαρύνονται με την ευθύνη και τις δαπάνες για την τοποθέτηση και συντήρηση των ηλεκτρονικών συστημάτων⁴⁷.

1. Νέες ρυθμίσεις για το ηλεκτρονικό σύστημα - εισιτήριο

Με ειδική απόφαση των ανωτέρω υπουργών (ΥΠΟ-ΠΠ) τίθεται σε εφαρμογή το ηλεκτρονικό εισιτήριο στο πλαίσιο ηλεκτρονικού συστήματος, με κεντρική βάση δεδομένων και κάρτα φιλάθλου. Οι ρυθμίσεις αυτές προβλέπονταν ήδη στην παρ. 6 του Ν 2725/1999 (όπως είχε τροποποιηθεί με το Ν 3057/2002, το Ν 3262/2004 και το Ν 3272/2005). Ουσιαστικά πρόκειται περί εξουσιοδοτικής διάταξης, προς τους αναφερόμενους υπουργούς, ώστε με κοινή απόφαση να ρυθμίσουν ένα θέμα, το οποίο ο νομοθέτης επιχειρεί να ρυθμίσει από το έτος 2002.

Εν αναμονή της κοινής υπουργικής απόφασης που θα ρυθμίσει την εισαγωγή και τη λειτουργία του συστήματος, δε μπορούμε να κρίνουμε επί της ουσίας μια διάταξη που, παρά τη θέση της αρχι-

κά σε ισχύ, πριν από δώδεκα χρόνια, ακόμα αναζητά την τελική ρύθμιση και εφαρμογή της.

Είναι αξιοσημείωτο βέβαια, ότι ο προηγούμενος νομοθέτης, στο άρθρο 20 παρ. 1 του Ν 3708/2008, όριζε ότι: «*από την έναρξη λειτουργίας στους αγώνες της αντίστοιχης κατηγορίας πρωταθλήματος του, από τις διατάξεις του άρθρου 1 του Ν 3372/2005 (ΦΕΚ Α΄ 187), προβλεπόμενου ηλεκτρονικού συστήματος έκδοσης, διάθεσης και ελέγχου της διακίνησης εισιτηρίων, παύει η εφαρμογή της διάταξης της παρ. 3 του άρθρου 41Γ του Ν 2725/1999, όπως αυτό προστέθηκε με το άρθρο 4 του Ν 3057/2002*».

Με τις ρυθμίσεις του άρθρου 6 για το ηλεκτρονικό εισιτήριο είναι λογικό να τίθεται και το ζήτημα του κατά πόσο η ηλεκτρονική αναγραφή των στοιχείων του κατόχου εισιτηρίου μιας συγκεκριμένης θέσης αποτελεί προσβολή προσωπικότητας και παραβίαση «ευαίσθητων» προσωπικών δεδομένων. Τίθεται εξάλλου το ερώτημα, με ποιο τρόπο αντιμετωπίζεται η περίπτωση επεισοδίων που προέρχονται από μαζική εισχώρηση σε συγκεκριμένη εξέδρα χούλιγκανς. Μπορεί να έχει την ευθύνη για τις φθορές ο κάτοχος του εισιτηρίου, ο οποίος την εγκατέλειψε για να προστατευτεί; Τα μέσα βιντεοσκόπησης πώς μπορούν να βοηθήσουν στην περίπτωση αυτή;

V. Ρυθμίσεις για τους οργανωμένους οπαδούς αθλητικών ομάδων

Ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις είχαν θεθεί για τους Συνδέσμους Φιλάθλων που διασυνδέονται με τα ποδοσφαιρικά σωματεία⁴⁸ ή με αθλητικές ανώνυμες εταιρίες⁴⁹. Υποτίθεται δε ότι απέβλεπαν σύμφωνα με το νόμο «στην με κάθε νόμιμο τρόπο ενίσχυση ή υποστήριξη του αθλητικού σωματείου ή της ΑΑΕ, ενώ οφείλουν να καλλιεργούν και να προάγουν τις αρχές του ευ αγωνίζεσθαι και του φιλάθλου πνεύματος». Στους συνδέσμους φιλάθλων εποπτεύουσα αρχή σύμφωνα με το νόμο ήταν η Γενική Γραμματεία Αθλητισμού⁵⁰.

Οι συγκεκριμένοι σύνδεσμοι φιλάθλων, όμως, όχι μόνο δεν συνέβαλλαν στην προαγωγή του φιλάθλου πνεύματος, αλλά τουναντίον ήταν κατ' αρχήν απόλυτα αντίθετοι και πολύ μακράν αυτού. Πέραν τούτων δε η λειτουργία τους είχε καταστεί και επικίνδυνη αφού όλα πλέον ήταν πιθανά να συμβούν, όπως η προσυμφωνημένη συμπλοκή των συγκεκριμένων οπαδών των δύο γνωστών ομάδων με τις τρομερές σε κάθε επίπεδο συνέπειες και ανθρώπινα θύματα.

Για το λόγο αυτό, ο νόμος σε τέτοιες ακραίες περιπτώσεις προέβλεπε τη διάλυση των συνδέσμων αυτών (άρθρο 41B παρ. 9 Ν 2725/1999), την οποία μπορούσε να ζητήσει τόσο το αθλητικό σωματείο ή ΑΑΕ καθώς και ο Γενικός Γραμματέας Αθλητισμού.

42. Βλ. άρθρο 1 του Ν 3372/2005 και παρ. 1 του άρθρου 8 του Ν 3708/2008, όπως ισχύει, σύμφωνα με το άρθρο 41Ε του Ν 2725/1999, το οποίο είχε προστεθεί με το άρθρο 6 του Ν 3057/2002 και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 5 του Ν 3262/2004, πρβλ. Δ. Παναγιωτόπουλο (2009), Αθλητικός Κώδικας Ι., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 74-97.

43. Βλ. άρθρο 8 του Ν 3708/2008 με το οποίο επεκτάθηκε το πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 του άρθρου 41Ε του Ν 2725/1999, Αθλ.Κ, σελ. 91-93.

44. Βλ. παρ. 2 του ίδιου άρθρου ως άνω.

45. Στο ίδιο παρ. 3.

46. Για το θέμα της ηλεκτρονικής εποπτείας, βλ. και Μαριέττα Κοτσιφάκη (2010) «Αθλητική βία και ηλεκτρονική εποπτεία των αθλητικών εγκαταστάσεων», Επισκόπηση Αθλητικού Δικαίου Lex Sportiva, Τομ. 9.

47. Βλ. άρθρο 8 του Ν 3708/2008, παρ. 4. Είναι δυνατόν η παραπάνω τοποθέτηση να γίνει με μέριμνα της ΓΤΑ και με χρέωση των υπόχρεων (παρ. 5), ενώ η παρ. 6 παρέχει νομοθετική εξουσιοδότηση από κοινού στους Υπουργούς Δικαιοσύνης, Πολιτισμού και Δημόσιας Τάξης να προβούν σε περαιτέρω λεπτομέρειες.

48. Οι σύνδεσμοι αυτοί αποτελούν «απειλή για τον αθλητισμό και για το πολιτιστικό επίπεδο της κοινωνίας», βλ. Γ.Α. Μαγκάκη, Η εξουδετέρωση των σχέσεων Σωματείων-Ενώσεων δήθεν Φιλάθλων που οδηγούν στον βανδαλισμό, Ελευθεροτυπία 16.12.1986 (ρεπορτάζ Κ. Γεωργιάδης).

49. Σύσταση, λειτουργία και εποπτεία συνδέσμων φιλάθλων με το άρθρο 41B του Ν 2725/1999 όπως προστέθηκε με το άρθρο 3 του Ν 3057/2002 και αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2 παρ. 1 του Ν 3262/2004, Αθλ.Κ, σελ. 126-130 νέα έκδοση (1999) σελ. 80-83.

50. Id, παρ. 1, ό.π., Αθλ.Κ, σελ. 127.

Η κατάργηση, βέβαια, συνολικά της οικείας ρυθμίσεως σύστασης και λειτουργίας των συνδέσμων, όπως έχει τονισθεί και στο πρόσφατο παρελθόν⁵¹, ήταν το ενδεδειγμένο μέτρο, αλλά και η αποσύνδεσή τους από επίσημο παράγοντα τέλεσης των αθλητικών αγώνων και συνομιλητή τους το κράτος, όπως κατ' ουσία τους έχει αναγορεύσει το ισχύσαν καθεστώς θέτοντάς τους υπό την εποπτεία του Γενικού Γραμματέα Αθλητισμού και προβλέποντας εκτός των άλλων και επιχορηγήσεις και βραβεύσεις⁵². Μέχρι όμως τη διάλυσή τους, με απόφαση του κράτους θα έπρεπε να είχε ανασταλεί η λειτουργία τους. Επισημαίνεται ότι η απόφαση που είχε ληφθεί από τη Διυπουργική Επιτροπή με αφορμή το θάνατο του νεαρού φιλάθλου τον Μάρτιο (2007) περί κατάργησης της διάταξης νόμου που επέτρεπε την ίδρυση και λειτουργία Γραφείων Συνδέσμων Φιλάθλων εισήχθη προς ψήφιση στη Βουλή⁵³ το 2008. Το χρόνο αυτό καταργήθηκαν⁵⁴ οι Σύνδεσμοι Φιλάθλων και δημιουργήθηκαν αντιστοίχως άτυπες Λέσχες Φίλων υπό την ευθύνη του αθλητικού σωματείου, Τ.Α. Αθλητών ή Αθλητικής Ανώνυμης Εταιρίας, καθότι όπως υποστηρίζεται και στην Εισηγητική Έκθεση του ανωτέρω νόμου: «Οι απλοί φιλάθλοι - οπαδοί της ομάδας μεταβλήθηκαν μέσω της επαγγελματοποίησης, κυρίως του ποδοσφαίρου, από συμμετοχοί στο αθλητικό γίγνεσθαι σε απλούς θεατές - τρίτους, με αποτέλεσμα οι κοινωνικά και ψυχολογικά πιο ευάλωτοι από αυτούς να θεωρούν ότι αποβάλλονται από το φυσικό τους χώρο και να αντιδρούν βίαια, κατ' αρχήν έναντι του χώρου της ομάδας που υποστηρίζουν και κατ' επέκταση έναντι της αθλητικής κοινότητας αλλά και της ίδιας της κοινωνίας».

Κατ' ακολουθία των ανωτέρω η λέσχη των φιλάθλων σύμφωνα με το νόμο αυτό «αποτελεί υπηρεσία του αθλητικού σωματείου, του ΤΑΑ ή της ΑΑΕ που την ιδρύει και δεν έχει δική της νομική προσωπικότητα», και έχει ως σκοπό: «α) την ενίσχυση και την υποστήριξη της αθλητικής προσπάθειας του αθλητικού σωματείου, του ΤΑΑ ή της ΑΑΕ, β) την καλλιέργεια και την προαγωγή της αθλητικής παιδείας των μελών της και ιδίως των αρχών του ευ αγωνίζεσθαι και του φιλάθλου πνεύματος, γ) την άθληση και γενικά την ψυχαγωγία των μελών της»⁵⁵.

Οι ρυθμίσεις του 3708/2008 αναφορικά με τις Λέσχες Φιλάθλων κρίνονται τουλάχιστον ατυχείς. Όπως ήταν λογικό, σε καμία ΠΑΕ, ΚΑΕ ΤΑΑ δεν έχει λειτουργήσει Λέσχη Φίλων. Αντιθέτως, αν και ο νόμος απέκρινε κάθε δεσμό των Συνδέσμων Φιλάθλων με τα αντίστοιχα αθλητικά σωματεία, στην πράξη, ως επί το πλείστον, εξακολουθεί να λειτουργεί το καθεστώς των οργανωμένων συνδέσμων οπαδών με ό,τι τούτο συνεπάγεται και για τις αθλητικές εταιρίες στη βάση των πειθαρχικών διατάξεων των Επιτροπών Πειθαρχικού Ελέγχου των Ομοσπονδιών, χωρίς μάλιστα να έχουν οι ίδιες την ευθύνη της τήρησης της τάξης. Η αντικειμενική ευθύνη της ΑΑΕ εδράζεται στην ευθύνη της για τις «σχέσεις» με τους συνδέσμους φιλάθλων, που όμως αυτές έχουν εκ του νόμου αποκοπεί.

A. Νέες ρυθμίσεις για τις λέσχες φιλάθλων και τη μετακίνηση οπαδών

1. Λέσχες φιλάθλων

Με τη διάταξη του άρθρου 8 του νέου νόμου (4049/2012) υφίσταται παραδοχή του νομοθέτη ότι οι Λέσχες Φίλων ως υπηρεσία του σωματείου ήταν μια ρύθμιση η οποία δεν μπορούσε να εφαρμοστεί, καθώς στην πραγματικότητα κανένα σωματείο, ΤΑΑ, ΑΑΕ, 4 έτη μετά από την ψήφιση του νόμου, δεν έχει ιδρύσει τέτοια Λέσχη. Αντιθέτως, οι –υπό την παλαιά μορφή– σύνδεσμοι φιλάθλων, τους οποίους είχε καταργήσει ο προηγούμενος νομοθέτης το 2008 ως υπαίτιους γεγονότων βίας, στην πραγματικότητα συνέχιζαν να λειτουργούν, χωρίς βεβαίως κανένα έλεγχο μετά τις διατάξεις του Ν 3708/2008. Ο νόμος αυτός έρχεται να επικυρώσει την ανωτέρω κριτική μας. Δηλαδή με το νέο νόμο⁵⁶ επιχειρείται ο έλεγχος αυτών των συνδέσμων (ως επονομαζόμενων πλέον λεσχών), όπως είχε συμβεί και με παλαιότερους νόμους, που καταργήθηκαν από τον Ν 3708/2008. Κατά τον τρόπο αυτόν όμως, γίνεται επί της ουσίας επαναφορά «διά της πίσω πόρτας» των συνδέσμων φιλάθλων, με την ονομασία πλέον «λέσχη» των οικείων αθλητικών φορέων, με τις ίδιες ακριβώς ρυθμίσεις που υπήρχαν στο Ν 3057/2002 (πλην ελάχιστων διαφοροποιήσεων)⁵⁷.

Το γεγονός αυτό δείχνει, αν μη τι άλλο, το «φαύλο κύκλο» στον οποίο εντάσσεται η προσπάθεια του νομοθέτη για την καταπολέμηση του φαινομένου της βίας. Το μόνο ουσιαστικό στοιχείο που προστίθεται στο νέο νόμο είναι ότι απαιτείται κοινή απόφαση του ΥΠΟ και Προστασίας του Πολίτη για τις λεπτομέρειες εφαρμογής των νέων διατάξεων. Μάλιστα, η πρόβλεψη για ενοχή εις ολόκληρον των σωματείων που ασκούν έλεγχο και αναγνωρίζουν αυτές τις Λέσχες είναι ένα μέσο που επιχειρεί να επιβάλλει στα σωματεία τον ορθό έλεγχο των Λεσχών και την εφαρμογή του νόμου.

Επιπρόσθετα, με τις ρυθμίσεις για τις Λέσχες Φίλων (άρθρο 8) του νέου νόμου εξακολουθεί να αιωρείται και το πρόβλημα της πραγματικής και νομικής σχέσης που υφίσταται ανάμεσα στις ΠΑΕ και στις Λέσχες αυτές. Παραμένει δηλαδή σε εκκρεμότητα ο τρόπος με τον οποίο μπορεί ν' αντιμετωπιστεί ο «κίνδυνος» που προκαλείται από τη συμπεριφορά του ιδιοκτήτη μιας ΠΑΕ, ο οποίος άμεσα και δόλια υποκινεί τα μέλη της Λέσχης σε τέλεση παρανόμων πράξεων κατά τη διάρκεια ενός αγώνα και εν συνεχεία, όταν έρχεται η ώρα ν' απολογηθεί για τις ανωτέρω πράξεις, δηλώνει ότι με τα μέλη της συγκεκριμένης λέσχης δεν υπάρχει καμία νομική και πραγματική σχέση παρά μόνο «ιδεολογική».

51. Δημήτριος Π. Παναγιωτόπουλος (2007) «Τι προκαλεί την αθλητική βία;», www.skai.gr/master_story.php?id=44401 (5.4.2007).

52. Βλ. άρθρο 41B παρ. 8 Ν 2725/1999 όπως ίσχυε.

53. Βλ. σχετικές αναφορές στον ημερήσιο Τύπο.

54. Με το άρθρο 1 του Ν 3708/2008.

55. Βλ. άρθρο 41B παρ. 1 εδ. 2.

56. Βλ. Ν 4049/2012 (ΦΕΚ Α' 35/23.2.2012), πρβλ. Δημήτριο Παναγιωτόπουλο (2012), Αθλητικός Κώδικας Ι, ΕΚΕΑΔ: Αθήνα.

57. Για το πρόβλημα των λεσχών και τη μετακίνηση των οπαδών βλ. Άλκη Παπαντωνίου (2012) «Οι διατάξεις του νέου αθλητικού νόμου για τις λέσχες φίλων και τις οργανωμένες μετακινήσεις» σε: Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Νέων Τεχνολογιών - ΕΚΕΑΔ: Αθήνα, σελ. 96-112.

2. Ευθύνη μετακίνησης οργανωμένων οπαδών

Η ευθύνη των οργανωμένων μετακινήσεων των οπαδών, σύμφωνα με τις διατάξεις των ρυθμίσεων του νόμου 4049/2012, μεταφέρεται στον οικείο αθλητικό φορέα (άρθρο 7, [8α]). Τίθενται δε ειδικοί όροι για την ασφάλεια αυτών των μετακινήσεων και όροι για τη νομιμότητα συμμετοχής και μετακίνησης, με τη θέσπιση «ειδικής σύμβασης μεταφοράς», στο περιεχόμενο της οποίας προβλέπονται ειδικές συνέπειες. Το ελάχιστο περιεχόμενο της σύμβασης αυτής καθορίζεται με ΥΑ των υπουργών ΥΠΟ, Π.Π. και Υποδομών και Δικτύων.

Στην οργανωμένη μετακίνηση από μη δικαιούμενο και για την παραβίαση της απαγόρευσης οργανωμένης μετακίνησης, προβλέπεται ποινή φυλάκισης μέχρι τρία έτη σε ιδιοκτήτη μέσω μεταφοράς και χρηματική ποινή, ενώ αν η μετακίνηση είχε ως συνέπεια τα γεγονότα βίας (κατ' άρθρο 41ΣΤ Ν 2725/1999) τότε στο διοργανωτή και το χρήστη του μεταφορικού επιβάλλεται ποινή τουλάχιστο δύο έτη. Όσοι δε μετέχουν εν γνώσει τους σε παράνομη μετακίνηση οπαδών, τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης μέχρι ένα έτος και χρηματική ποινή. Σε περίπτωση υποτροπής ή αν βρεθούν και υλικά που σκοπό έχουν τα γεγονότα βίας και διατάραξης ομαλής διεξαγωγής αθλητικής εκδήλωσης η ποινή που έχει επιβληθεί για τις προηγούμενες περιπτώσεις δεν μετατρέπεται σε χρηματική, δεν αναστέλλεται και δεν συγχωνεύεται με ποινές που έχουν επιβληθεί για άλλες πράξεις (άρθρο 7, [8β]).

Στις επισημάνσεις που μπορεί να γίνουν για τις διατάξεις αυτές είναι ότι ο ορισμός της «οργανωμένης μετακίνησης» παραμένει αόριστος και αυτό προκαλεί προβλήματα στην εφαρμογή του νόμου. Δεν γίνεται λόγος δηλαδή για το πόσοι ιδιώτες πρέπει να οργανώνουν τη μετακίνηση, ούτως ώστε αυτή να θεωρηθεί «οργανωμένη», ενώ αυτή η ίδια η απαγόρευση αγγίζει τα όρια της συνταγματικότητας. Επίσης αδιευκρίνιστο παραμένει αν το σωματείο θα διαθέτει το αναγκαίο προσωπικό ασφαλείας όταν η μετακίνηση θα έχει οργανωθεί από ιδιώτη κ.ά. Με τις ίδιες διατάξεις (άρθρο παρ. 5 [11] του Ν 4049/2012), απαγορεύεται σε αθλητικό σωματείο ΑΑΕ ή ΤΑΑ, με την απειλή ποινής φυλάκισης τουλάχιστον 3 μηνών στα μέλη η τους εκπροσώπους του, να οργανώσει ομαδική μετακίνηση για τους επόμενους αγώνες της αγωνιστικής περιόδου, όταν μέλη Λέσχης φίλων κινήθηκαν οργανωμένα και ενήργησαν πράξεις βίας. Αν υπολείπονται λιγότεροι από πέντε (5) αγώνες η ως άνω απαγόρευση εκτείνεται και για τους πέντε (5) πρώτους εκτός έδρας αγώνες της επόμενης αγωνιστικής περιόδου στην οποία συμμετέχει το οικείο αθλητικό σωματείο ή ΤΑΑ ή ΑΑΕ ή διοργανώτρια αρχή ή οι γηπεδούχες ομάδες επίσης έχουν το δικαίωμα της απαγόρευσης εισόδου σε πρόσωπο που θεωρούν ύποπτο για δημιουργία επεισοδίων με την υποχρέωση ενημέρωσης της αστυνομικής δύναμης (άρθρο 10 ό.π.).

VI. Συμπεράσματα

A. Η βία στους αθλητικούς χώρους αποτελεί μείζον φαινόμενο απαξίωσης του λεγόμενου φιλάθλου πνεύματος και ως ανιαθλητικό φαινόμενο και κορυφαία ανιαθλητική συμπεριφορά πλήττει καίρια όχι μόνο το φιλάθλο πνεύμα αλλά και το θεσμό του αθλητισμού.

Η σχέση η οποία αναπτύσσεται ανάμεσα στους οπαδούς είναι τριαδική: άτομο, άτομα-ομάδα και κοινωνία στην οποία εκδηλώνε-

ται η αντικοινωνική συμπεριφορά με τα εγκλήματα στους αθλητικούς χώρους. Τούτο και μόνο αποδεικνύει το λάθος του νόμου να χαρακτηρίσει τους οπαδούς των ομάδων ως φιλάθλους και να εγκαταστήσει αυτή την ολέθρια σχέση μέσω των οργανωμένων συνδέσμων φιλάθλων.

Ο νομοθέτης φαίνεται ότι μετά είκοσι πέντε και πλέον έτη νομοθετικής εργασίας, για πολλά προβλήματα που απαιτούν ειδικούς χειρισμούς για το συγκεκριμένο πρόβλημα, βρίσκεται ακόμη σε σύγχυση. Ειδική μπορεί να είναι συμβολή των αθλητικών σωματείων στον έλεγχο και στην τήρηση της τάξης, ούτως ώστε να υφίσταται η απαιτούμενη δικαιολογία επιβολής και αυστηρότερων ποινών, ενώ απαιτείται έκδοση εγκυκλίου εφαρμογής της εκ του νόμου υποχρεωτικής θέσπισης ονομαστικού εισιτηρίου για την είσοδο σε αγωνιστικούς χώρους. Η ηλεκτρονική παρακολούθηση των αθλητικών εγκαταστάσεων η οποία δεν λειτουργεί όπως επιβάλλεται εκ του νόμου, μπορεί να επιφέρει άμεσα αποτελέσματα. Το μέτρο που φαίνεται ότι απέδωσε στην καταπολέμηση του κουλιγκανισμού στην Αγγλία, όπου οι υπαίτιοι πράξεων βίας εξ αφορμής αθλητικών εκδηλώσεων οφείλουν να υποχρεωθούν σε εμφάνιση πριν την έναρξη της αθλητικής συνάντησης στο αστυνομικό τμήμα της κατοικίας τους, δεν έχει εφαρμοστεί⁵⁸.

B. Η σύσταση μιας ανεξάρτητης αθλητικής αρχής θα ήταν η «λυδία λίθος» της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας του αθλητισμού, στην οποία θα μπορούσαν να υπαχθούν όλα τα αναγκαία για τη δομική λειτουργία του αθλητισμού όργανα, όπως η ΔΕΑΒ, το ΕΣΚΑΝ, η Επιτροπή Επαγγ. Αθλητισμού, το ΕΛ. Συμβούλιο Αθλητισμού και το σύστημα δικαιοδοσίας υπό τον τύπο Αθλοδικείου. Με τη δομή αυτή εξασφαλίζεται η προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των οργάνων και των προσώπων που συμμετέχουν σ' αυτά, η πλήρης αντικειμενικότητα στις αποφάσεις τους με το τεκμήριο της ανεξαρτησίας από τη διοίκηση και την εμπέδωση αισθημάτων δικαίου στον κόσμο του αθλητισμού και την εμπέδωση περιβάλλοντος πολιτισμού.

Είναι σημαντικό να ερευνηθούν περαιτέρω:

α) Το πεδίο αθλητικής δεοντολογίας και η δυνατότητα να υιοθετηθεί ένας Κώδικας Αθλητικής Δεοντολογίας με διάφορες πτυχές και ανάλογη δομή, ώστε να διαδραματίσει ένα ρόλο θετικό προς την παιδεία και την πρόληψη αρνητικών φαινομένων στον αθλητισμό.

β) Ο Κώδικας Αθλητικής Δεοντολογίας μπορεί να λειτουργήσει σε συνδυασμό με την ίδρυση μιας ανεξάρτητης αθλητικής αρχής⁵⁹, η οποία θα μπορούσε μεταξύ άλλων να εφαρμόσει και τις αρχές ενός τέτοιου Κώδικα Αθλητικής Δεοντολογίας.

58. Περισσότερα για την αντιμετώπιση της βίας στη Μεγ. Βρετανία, Βλ. Δημήτριο Ανδρ. Φλούδα (2012) «Η αντιμετώπιση της αθλητικής βίας στην Μ. Βρετανία - Παρατηρήσεις και διδάγματα για την ελληνική πραγματικότητα» σε: Νέος Αθλητικός Νόμος, εκδ. Νέων Τεχνολογιών - ΕΚΕΑΔ: Αθήνα, σελ. 64-70.

59. Βλ. [Δ.Π.Α.Δ., Ι., σελ. 240-242], του ίδιου για το πρόβλημα αυτό (1998 επιμ.), Ο Αθλητής στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα: Αθήνα 2004, Πρακτικά 2ου Συμποσίου ΕΚΕΑΔ Λαμία 98, ΝαΟΛ: Αθήνα, (2003), Αθλητική Έννομη Τάξη - Αρνητικά Φαινόμενα Στον Αθλητισμό και Αθλητική Δεοντολογία, Αντ. Ν. Σάκκουλας: Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 470, (2005), «Doping και Συμπληρώματα Διατροφής Βίοι Παράλληλοι», σε: Πρακτικά 15ου Πανελληνίου Σεμιναρίου της Γυναικολογικής Ενδοκρινολογικής Εταιρίας, 29-30 Ιανουαρίου 2005, σελ. 68-79.